

Deep ecology? Deep thinking! **sau despre importanța ideilor absurde**

Deep ecology? Deep thinking! **or On the Importance of Absurd Ideas**

*Lect. univ. dr. Alexandra Mercescu**
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

Dreptul animalelor, alături de inteligența artificială, constituie fără îndoială unul dintre tărâmurile pe care se produc în prezent idei juridice noi. Pentru o disciplină precum dreptul despre care s-a putut scrie că urmează în continuare, chiar și în secolul XXI, epistemic și pedagogic, o paradigmă medievală¹, importanța acestor laboratoare de idei nu trebuie subestimată. Textul domnului Balea are meritul de a aduce în prim-plan, pentru a discuta critic, una dintre aceste idei și anume chestiunea statutului juridic al animalelor. Demersul este lăudabil cu atât mai mult cu cât în România cercetarea în drept rămâne în general orientată înspre practică și tinde a se dezinteresa de aspecte teoretice ce comportă o dimensiune interdisciplinară.

În esență, autorul se arată sceptic față de tendința actuală de a acorda animalelor personalitate juridică, și de a le transforma astfel, implicit, în subiecte de drept, ca urmare a constatării sensibilității acestora. În opinia autorului, protecția animalelor ar putea fi obținută într-un mod satisfăcător prin recursul la instrumente juridice mai simple decât dreptul subiectiv, cum ar fi legiferarea unor obligații în acest sens ce incumbă subiectelor de drept deja existente și recunoscute ca atare. În argumentarea sa autorul utilizează vocabularul specific temei; astfel se face trimitere la unele noțiuni fundamentale precum personalitate juridică, subiect de drept, drept subiectiv, obligație, persoană juridică, bunuri sau persoane. Înțeleg răspunsul pe care îl formulez aici ca pe o evaluare (colorată desigur de propriile lecturi, experiențe, formări intelectuale și deci prejudecăți) a modului în care domnul Balea „jonglează” cu aceste noțiuni pentru a încerca să construiască un puzzle juridic coerent, susceptibil să stea în picioare fără prea multe cârje și ajustări intelectuale. Îmi permit să folosesc acest limbaj informal pentru a sublinia (și pentru a-mi sublinia, i.e. a-mi reaminti mie celei care apreciază cu precădere teoria) că adesea chestionările noastre teoretice comportă o dimensiune ludică, ele dau senzația că ar fi un joc de limbaj în care singurele diferențe reale între autori rezidă în semnificația pe care unii și alții o dau unor aceiași semnificați, ceea ce în raport cu imensitatea existenței umane, așa cum se manifestă ea zi de zi, contează prea puțin. Din rațiuni evidente, nu voi aborda aici întrebarea „Este teoria (dreptului) un joc fără miză?” dar mi se pare util să pornesc textul-răspuns cu această întrebare în minte, sugerând astfel că orice teoretician ar trebui să nu se ia foarte mult în serios (cu siguranță vrem să evităm totalitarismele epistemice) pentru a reuși să vadă că o altă așezare a pieselor de puzzle este posibilă. În calitate de cititor nu pot fi decât re-cititor, cu alte cuvinte un cititor care prezintă, vrând nevrând, non-identic gândirea autorului (așadar, o re-prezintă tot așa cum un portret oferă o interpretare a personajului nefiind personajul însuși) câtă vreme nu este de presupus că putem avea vreodată acces la structura și pre-structura înțelegerii celuilalt (cu atât mai puțin lecturând un text de 3600 de cuvinte). Cu alte cuvinte, „greșelile” de interpretare îmi aparțin.

Acestea fiind spuse, o primă problemă pe care am identificat-o în textul analizat este legată de conceptualizarea noțiunii de **personalitate juridică**. Autorul pare a susține că personalitatea juridică implică capacitatea de a fi titular de drepturi și reciproc, o viziune tributară în mare parte dreptului privat

* alexandra.mercescu@e-uvt.ro, cercetător afiliat: CLEST (Centre for Legal Education and Social Theory, Wroclaw University), Nomos Center for International Research on Law, Culture and Power (Jagiellonian University).

¹ Geoffrey Samuel, *Can Gaius Really Be Compared to Darwin?*, 49 *International and Comparative Law Quarterly* 297 (2000).

cu origini în secolul XIX². Or, în opinia mea sunt convingătoare argumentele mai noi care susțin că animalele pot avea drepturi fără a le fi recunoscută personalitatea juridică³ (a se nota, de altfel, că în ciuda diverselor activisme inspirate de filosofia *deep ecology* majoritatea încercărilor de a obține în instanța recunoașterea calității de persoană au eșuat cu excepția unui caz din Argentina⁴). Personalitatea juridică poate fi înțeleasă ca acoperind un spectru foarte larg de „incidențe”⁵. În unele situații, doar un număr restrâns dintre acestea vor fi pertinente ceea ce ar însemna că entitatea respectivă se va putea bucura, spre exemplu, de anumite drepturi punctuale fără alte implicații cu privire la relevanța celorlalte „incidențe” (fie ele drepturi sau obligații). Se coagulează astfel ideea unei personalități juridice pasive plecând de la conceptualizarea drepturilor subiective ca interese (iar nu potrivit teoriei voinței care susține că avem un drept dacă și numai dacă avem o putere de control și decizie asupra datoriei altuia)⁶. Animalele, deși nu pot controla obligațiile pe care oamenii le-ar avea față de ele și deși nu pot avea ele însele obligații, au un interes în îndeplinirea obligațiilor celorlalți față de ele. Potrivit acestei viziuni, animalele pot fi persoane juridice pasive deținătoare de anumite drepturi (acelea care le-au fost deja conferite prin legislație).

În orice caz, critica autorului nu se oprește la încercarea de a acorda personalitate juridică unor entități fizice non-umane sau animalelor ci vizează și noțiunea de **drept subiectiv**. Aplicată în sfera protecției animalelor, ideea de drepturi ar conduce la rezultate „periculoase”, susține autorul. Nu este deloc clar însă de ce contestarea viziunii tradiționale antropocentrice ar periclita existența umană sau ar aduce atingere acesteia. Din contră, eu cred că ar reprezenta, oarecum ironic, dovada incontestabilă a controlului pe care omul îl deține, a capacității sale de a-și rafina raționamentele și de a gândi moral, chiar și atunci când va fi postulat propria lipsa de control sau un control încadrat, diminuat, reținut. Într-adevăr, chiar și în cea mai favorabilă dintre legislații și în cea mai binevoitoare teorie a bunăstării animalelor o doză de antropocentrism va exista mereu din moment ce omul este cel care vorbește, emite ipoteze, folosește date obținute prin propriile sale simțuri, etc. În orice caz, „noțiunea de drepturi ale animalelor nu urmărește deloc să ștergă diferențele care există între om și animal, și nici cele care există între diferitele specii animale”⁷. Autorul identifică just, de altfel, unele dintre avantajele noțiunii de drept (spre exemplu, cele constituționalizate nu pot fi ușor anihilate). La acestea, aș adăuga puterea retorică a noțiunii (dincolo de dreptul dreptului, dreptul – *as right* – politiciii este un solid instrument cu imens potențial emancipator atestat istoric) dar și faptul că drepturile acoperă un spectru mai larg de comportamente nepermise subiectului pasiv decât cel pe care l-ar putea viza o obligație punctuală având totodată meritul de a putea fi constant actualizate pe cale jurisprudențială. În contrapartidă, este prezentat un singur dezavantaj al noțiunii de drept subiectiv care pare însă a cântări foarte greu în ochii autorului, și anume inflația de drepturi subiective. Împărtășesc preocuparea autorului cu privire la inflația de drepturi, în mod particular, și la inflația legislativă în general⁸. Este adevărat că într-un asemenea context expansionist, drepturile riscă să fie banalizate iar conflictele între drepturi cu valoare normativă egală nu vor înceta să prolifereze. Totuși, a folosi acest argument pentru a nega utilitatea drepturilor subiective în raport cu animalele este ca și cum bărbații secolului trecut ar fi spus „avem deja prea multe drepturi, noi bărbații, nu este cazul să le mai acordăm acum și femeilor”. Într-un dialog sincer cu animalele care ne înconjoară, replica s-ar transforma într-o frazare de genul: „Admitem noi oamenii că ne-am întins prea mult pe această planetă dar dacă tot am făcut-o acum nu mai este loc acum și pentru voi, animalele”. De altfel, autorul prezintă dreptul subiectiv ca fiind un instrument complex (alte

² Visa Kurki, *Legal Personhood and Animal Rights*, Journal of animal ethics, vol. 11, no. 1, (2021), pp. 47-62.

³ A se vedea https://www.nonhumanrights.org/content/uploads/Chimpanzee-Cecilia_translation-FINAL-for-website-2.pdf.

⁴ Kurki, *op. cit.*, p. 52.

⁵ *Id.*, p. 51.

⁶ A se vedea Ori Herstein (2023), *Legal rights*, Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/legal-rights/>.

⁷ Jean-Claude Nouët, Jean-Marie Coulon, *Les droits de l'animal*, Paris, Dalloz, 2019, p. 6.

⁸ A se vedea Kai Möller, *The Global Model of Constitutional Rights*, Oxford, Oxford University Press, 2015. În dreptul românesc, a se vedea D.C. Dănișor, *Editorial: De la inflația legislativă la trecerea în galop pe lângă Parlament*, în Revista Pandectele Române nr. 3/2011.

mecanisme fiind considerate mai simple). Tema în sine este fascinantă (ce este simplu și ce este complex în drept?) și ar merita cel puțin o conferință. Până atunci însă, aș exprima aici o rezervă bazată pe intuiție: în fața complexificării și tehnicizării legislației, acordarea de drepturi subiective îmi pare mai degrabă un demers simplu și eficient (printre altele, datorită justițiabilității lor).

În fine, chiar și admitând că atât noțiunea de personalitate juridică cât și cea de drept subiectiv ar fi problematice în sfera protecției animalelor, constat că autorul nu este pregătit să accepte nici meritele unei a treia noțiuni, *sensibilitatea* („*Dar recunoașterea calității de ființă simțitoare și ocrotirea directă a animalului în această calitate îl face să fie subiect de drept? Legea nu furnizează un răspuns direct la această întrebare, dar lasă se întrevadă unul negativ. Răspunsul doctrinei, de asemenea. Sensibilitatea, chiar dacă este comună oamenilor și animalelor, nu poate fi suficientă pentru a conferi animalului personalitatea juridică*”). Desigur, autorul revine prin intermediul noțiunii de sensibilitate la chestiunea personalității juridice și la cea de drept subiectiv ale căror inadecvări vor fi fost ulterior enunțate. Critica mea privește tocmai revenirea la aceste noțiuni convenționale. Deși pot înțelege constrângerile derivate din spațiul extrem de limitat al unui articol, noțiunea de sensibilitate ar fi meritată să fie dezvoltată, cu atât mai mult cu cât multe dintre efectele pozitive în domeniul protecției animalelor au fost obținute prin invocarea acestei noțiuni iar nu a celei de personalitate:

[a]firmația că animalele sunt ființe simțitoare cu nevoi biologice și o bunăstare, mai degrabă decât simple lucruri, a avut mai mult succes (și a primit recunoaștere legală în anumite jurisdicții) decât pretenția că ar trebui să fie recunoscute legal⁹.

Acestea fiind spuse, concluzia potrivit căreia „[s]electivitatea utilitaristă a legiuitorului trădează fundamentele preponderent politice ale deciziei de dilatare a categoriei de subiecți de drept” surprinde foarte bine una dintre tensiunile care afectează statutul dreptului animalelor, și anume între dezideratul universal al bunăstării animalelor, pe de o parte, și alte obiective sau inerții politice, pe de altă parte. Desigur, o voce a *critical legal studies* va observa imediat că nu există decizii pur juridice și că orice legiferare are fundamente „preponderent politice” (cel puțin dacă înțelegem politica nu ca oportunism electoral ci competiție de valori și ideologie). Totuși când vine vorba despre domenii pretins universale cum ar fi drepturile omului sau drepturile animalelor avem tendința să uităm despre acest fundal politic. Spre exemplu, bunăstarea, noțiune-cheie pentru dreptul animalelor, are o componentă obiectivă (sau cel puțin măsurabilă după o serie de parametri exacti) dar cuprinde în același timp și o dimensiune subiectivă¹⁰. Astfel, un *reminder* este cu siguranță binevenit.

Voi încheia printr-o observație epistemologică. Contribuția domnului Balea ne face conștienți despre dificultatea de a gândi (în drept) dincolo de limitele convenționalului. Într-adevăr, autorul reproșează legiuitorilor că folosesc noțiuni juridice consacrate în mod inadecvat, „din comoditate”. Sunt de acord că dreptul este un domeniu conservator în care multe lucruri se întâmplă din inserție. Paradoxal însă, soluția pe care autorul o propune nu se desparte de reperele convenționale (în esență, în vederea protecției animalelor, autorul ne invită să abandonăm noțiunea de drept pentru a o folosi pe cea de obligație). A folosi însă noțiunea de obligație îmi pare însă la fel de comod și puțin inovator. Desigur, succesul noțiunilor juridice nu se evaluează prin prisma originalității lor ci prin prisma efectelor produse. Aici, din păcate, spre deosebire de medicină sau economie, nu avem la îndemână posibilitatea de a face studii randomizate pentru a stabili superioritatea uneia sau alteia dintre noțiuni. Intuiția însă ne poate sugera că există o anumită efervescentă neîntâmplătoare (care își are desigur propria ideologie pe care putem sau nu să o îmbrățișăm) în jurul unor idei juridice noi ce vor face, inevitabil, obiectul unor controverse.

⁹ Jonas-Sébastien Beaudry, (2016), *From autonomy to habeas corpus: Animal rights activists take the parameters of legal personhood to court*, în *Global Journal of Animal Law* (1), p. 10. Într-adevăr între sensibilitate și personalitate juridică nu există o legătură evidentă: Régis Bismuth, Fabien Marchadier, *La sensibilité de (et vis-à-vis de) l'animal, grille de lecture du droit animalier?*, R. Bismuth, F. Marchadier (sous la dir. de), *Sensibilité animale*, Paris, CNRS Editions, 2015. Totuși, este adevărat că pentru unii autori noțiunea de sensibilitate stă la baza personalității juridice: René Demogue, „La notion de sujet de droit. Caractères et conséquences”, *Revue trimestrielle de droit civil*, 1909.

¹⁰ Nicolas Delon, *La sensibilité en éthique animale, entre faits et valeurs*, R. Bismuth, F. Marchadier (sous la dir. de), *Sensibilité animale*, Paris, CNRS Editions, 2015, p. 62.

Iar dacă tot a ajuns să fie, *let it be!* Prefer să citesc această efervescentă ca pe o invitație la *deep thinking*, o invitație de a redeschide marile capitole ale omenirii: „Ce este omul?”, „Care sunt limitele puterilor sale?”, „Ce este dreptul?”, „Care sunt limitele sale?”.